

Langs tramlijn 1

Auteurs: Cock Hazeu en Peter Kuiper

Een wandeling van oud naar nieuw

Van deze serie Delftse wandelingen is dit de enige lijnwandeling. Hij is ontwikkeld om het nut en de mogelijkheden van Tramlijn 1 al wandelend onder de aandacht te brengen. En ook de historie van 'lijn 1', die al in 1866 begonnen is! Tramlijn 1 is een interlokale tramverbinding van ruim 20 kilometer. Zo'n lange en interlokale tramrit kan makkelijk vertraging oplopen en dan kan het hele traject in het honderd lopen. Daarom is dit ongeveer de enige in Nederland. En wees gerust: het gaat altijd goed! En de tram rijdt frequent!

Lijn 1 is begonnen als een paardentram tussen Den Haag en Delft, door een particuliere ondernemer geëxploiteerd (1866-1874). Halte 'De Verffabriek' in Rijswijk ligt nog aan het oorspronkelijke tracé; daarom begint de wandeling hier. Vanaf 1887 gaat de HTM een stoomtram laten rijden, die o.a. liep over de Oude Delft. Toen de stoomtram in 1924 werd vervangen door de elektrische tram, werd lijn 1 verlegd van de Oude Delft naar de rand van de Delftse binnenstad, eindigend eerst bij de Rotterdammer Poort, later bij het NS-station. Pas in 1994 is de tramlijn verder doorgetrokken naar Delft-Zuid. De wandeling laat je op verschillende manieren kennis maken met dit belangrijke vervoermiddel tussen Delft, Den Haag en Scheveningen: je ziet de tram van nu, maar krijgt ook nog wat mee over het vroegere traject en de trajectmogelijkheden die er nooit gekomen zijn!

Routebeschrijving

1. Het startpunt van de wandeling is halte De Verffabriek van tramlijn 1 (richting Scheveningen). (*Kijkpunt A*) Bij deze halte zijn geen openbare parkeerplaatsen. Bij de halte LA (houd het water aan je rechterhand). Er ligt een gravelpad aan de rechterkant van de weg. Dit eerste stuk van de wandeling is het enige stuk van de route dat nog het tracé volgt van de oorspronkelijke paardentram tussen Den Haag en Delft. Op een bepaald moment buigt de tramlijn naar links. Je blijft de oude route van de tramlijn (van voor 1926) volgen en loopt rechtdoor. Daar waar de weg naar links buigt, neem je de weg RD (houd het water aan je rechterhand). Na een appartementencomplexje aan je linkerhand loop je de gemeente Delft binnen.
2. Blijf langs het water lopen totdat je onder de Reineveldbrug door gaat. (*Kijkpunt B*) Ga direct als je onder de brug door bent LA de trap omhoog. Boven LA de brug oversteken en na de brug bij de trap LA weer naar beneden en daar LA onder de brug door en RD (water aan je rechterhand). Loop om de woning aan het eind (de oude brugwachterswoning) heen met steeds water aan je rechterhand. Aan de overkant van het water zie je nu het oude hoofdkantoor van de Gist- en Spiritusfabriek (*Kijkpunt C*) RD (brug aan je rechterhand negeren), je loopt nu het Kalverbos in (*Kijkpunt D*), weg oversteken; aan je rechterhand koffiehuis Het Kalf. De weg gaat over in fiets/voetpad. Bij voetpad LA, richting verkeerslichten. Bij verkeerslichten weg (en halte van de tram) naar rechts oversteken en RA en direct daarna LA (je loopt nu achter het monument voor Koningin Wilhelmina, vandaar ook de naam Laantje achter Wilhelmina. (*Kijkpunt E*) Houd rechts aan en RA (Koningsplein).

3. Aan het eind bij gracht LA, Noordeinde. Bij de Kolk RA brug over, LA en direct weer RA, Dirklangenstraat in. Uitlopen tot aan de molen. (*Kijkpunt F*) Hier LA (Phoenixstraat). Tweede straat LA, Bagijnhof. Uitlopen en aan eind door poort en RA, Oude Delft. (*Kijkpunt G*) Doorlopen tot aan de Oude Kerk. Net voorbij de ingang van de Oude Kerk (aan je linkerhand) RA poort door. Je loopt nu langs de ingang van Museum Prinsenhof. Doorlopen over het Sint Agathaplein en na de smeedijzeren poort LA (je bent weer in de Phoenixstraat). Je volgt nu tramlijn 1 tot vlak voor het NS-station.
4. Net voor de tramhalte bij het station LA de Poppesteeg in. Doorlopen tot aan de gracht en daar RA (je bent weer op de Oude Delft). De Oude Delft helemaal uitlopen. (Aan het eind was hier vroeger de Rotterdamse Poort; toen lijn 1 nog een stoomtram was dit het eindpunt van de lijn.) (*Kijkpunt H*) Aan het eind van de Oude Delft RA, Kethelstraat. RD, tram- en busbaan oversteken en voor de brug RA, langs het water lopen. Bij de brug LA, brug over en RD. Voor je zie je het oude station van Delft. (*Kijkpunt I*) Links van dit gebouw het kleine parkje inlopen. Schuin naar rechts het parkje doorsteken en trap af, LA en direct daarna RA weg oversteken en dan LA (voetpad rechts van fietspad met water, de Nieuwe Delft, aan je rechterhand). Na Scholencombinatie Delfland RA (bij verkeerslichten) eerste weg RA (Van Bleyswijckstraat). Bij kruising LA, Jacoba van Beierenlaan in en doorlopen tot hoofdweg, weg oversteken en LA (Krakeelpolderweg).
5. Bij kruising met verkeerslichten RD (Papsouwselaan). Bij de volgende verkeerslichten RA, Troelstralaan, en dan schuin links oversteken naar de winkels in de plint van de hoge flat ('Reiger'). Langs de winkels doorlopen tot aan de fietsersdoorsteek. Hier LA en voor het fietspad RA. RD tot aan de rotonde (waar tramlijn 1 naar rechts afbuigt). Bij de rotonde RD (Voorhofdreef). Bij de kerk (aan je rechterhand) RA, voetpad. Aan eind LA, Roland Holstlaan, weg (Menno ter Braaklaan) oversteken en na de hoge flat (aan je rechterhand) RA trottoir. Je loopt nu aan de achterzijde van de flat. Aan het eind RA en doorlopen tot de weg, hier LA. Aan het eind RA, Aart van der Leeuwlaan in. (*Kijkpunt J*)
6. Doorlopen tot verkeerslichten. Voor verkeerslichten LA, viaduct oversteken en RD doorlopen over trottoir. Bij de parkeerplaatsen waar je recht tegenaan loopt, LA, langs sterflat (aan je rechterhand). Na de flat RA (Diepenbrockstraat). Bij de tramhalte de weg oversteken en RA en direct LA (om flat). RD langs parkeerplaats naar bruggetje en door de onderdoorgang. Na onderdoorgang LA (Mahlerstraat). Brug over LA en direct weer RA, pad langs zijkant flatgebouw en dan RA, pad buigt naar links; bij splitsing links aanhouden. Bij weg oversteken en RD, Schubertlaan. Steeds rechtdoor, weg oversteken en bruggetje over en RD. Na parkeerplaats aan je linkerhand, LA voetpad op (achter de heg).
7. Doorlopen tot hoofdweg (Buitenhofdreef) en hier RA. Eerste weg RA; doorlopen tot eerste bruggetje aan je linkerhand. Bruggetje over, Chardonpad. Na bruggetje RA, gravelpad, Breevoortplantsoen. Bij Y-splitsing R aanhouden. Afslagen negeren, bij kruising even naar rechts en voor het bruggetje naar links, gravelpad blijven volgen. Pad buigt naar rechts en komt bij weg. Deze oversteken en voetpad (rechts van woonblok met parkeerplaatsen) vervolgen. Bruggetje over en eerste zijpad LA; aan eind RA en verderop LA. Pad vervolgen tot aan water en daar LA. Pad RD blijven volgen.

8. Steek fietspad en later een weg over en slinger daarna tussen woonblokken door. Aan het eind bij de weg RA, daarna weer RA, Wilhelminalaan, en direct LA, Grabijnhof. Aan eind LA en aan eind van de straat RD fietspad en daar RA, fiets/voetgangersbrug over en RD tunnel onderdoor.
9. Na tunnel steeds RD, fiets/voetpad wordt woonstraat (Zambiastraat) en weer een fiets/voetpad en buigt naar links. Bruggetje over en direct daarna LA (Comorensingel). Weg komt uit bij de tramlijn, die je RD oversteekt; daarna RD langs parkeerplaats en schuin links weg, Lumumbasingel, in. Brug links negeren, RD gravelpad, voor speelveldje gravelpad LA, doorlopen tot aan fietspad, daar LA fiets/voetbrug over. Na brug rechts aanhouden, tunnel onderdoor, bij kruising RD over trottoir langs schuren; volg daarna RD fietspad. Aan het eind naar rechts, klinkerweggetje, en direct weer naar links, fietspad. (Negeer toegang tot parkeerterrein.) Bij kruising RD en daarna RA, over de brug met luifel. RD, na de volgende luifelbrug, RA, asfaltpad op en eerste asfaltpad LA en RD. Aan het eind RA langs hek doorlopen tot rechts de tramhalte; dit is het eindpunt van lijn 1. Hier kun je de tram nemen om terug te rijden naar het startpunt of naar NS-Station Delft.

Praktische informatie

Bijzonderheden

Neem je OV-kaart mee!

Achtergrondinformatie

A: Tramlijn 1 en de Verffabriek

Tramlijn 1 is een zeldzaamheid: een interlokale tramverbinding die al meer dan anderhalve eeuw bestaat! Hij verbindt Den Haag en Delft. Om preciezer te zijn: hij loopt van Scheveningen via het centrum van Den Haag, Rijswijk, langs de Vliet, het centrum van Delft, door naar Delft-Zuid. Delftenaren kunnen dus met de tram een dagje naar het Noorderstrand van Scheveningen. En Hagenaars en Hagenezen kunnen zo maar 'een dagje Delft' komen doen.

Het verhaal van deze tramlijn is begonnen in 1866. Geen zoevende elektrische tramstellen nog, maar een soort grote koets getrokken door paarden, geëxploiteerd door een particuliere ondernemer. In 1887 werd de Haagse Tramweg Maatschappij (HTM) opgericht, en die ging over op een stoomtram. In 1924 werd de stoomtram vervolgens vervangen door de elektrische tram.

Niet alleen het materieel veranderde in de loop van de tijd, maar ook de route. In Delft werden de rails verlegd van de binnenstad naar de westelijke rand ervan. Verder was een belangrijke ontwikkeling de doortrekking van de tram midden jaren negentig naar Delft-Zuid (waar de meeste Delftenaren wonen). Zo ontstond er een tramlijn van Delft-Zuid tot aan het Kurhaus en het Noorderstrand van Scheveningen, met een lengte van 20,5 kilometer, en een frequente verbinding: om de tien minuten komt de tram; alleen in het weekend en 's avonds is de frequentie iets lager.

De wandeling begint bij halte 'De Verffabriek', op Rijswijks grondgebied, waar de tram langs de Vliet loopt. De halte hier heeft zijn bestaan te danken aan een klein bedrijventerrein - waar je al lang geen 'verffabriek' meer aantreft!

B: De Reineveldbrug of Trambrug

De Reineveldbrug (of: De Tweede Reineveldbrug, om precies te zijn), over het Schiekanaal, heet in de Delftse volksmond: de Trambrug. Het is een basculebrug, die de woonwijk Ypenburg en de afslag Delft-Noord van de A13 verbindt met het centrum van de stad. De huidige Reineveldbrug is gebouwd naar een ontwerp van architect Kramers; het pittoreske brugwachtershuisje is een gemeentelijk monument. Naast tramlijn 1 maakt ook tramlijn 19 (Leidschendam/Leidsenhage - Delft-Station) gebruik van de brug.

De Eerste Reineveldbrug was een draaibrug uit 1891 en lag ongeveer tweehonderd meter westelijker dan de huidige ligging. Toen de Reineveldbrug in 1931 op de huidige locatie kwam, werd de Wallertuin daardoor in tweeën gedeeld.

C: Het voormalige hoofdkantoor van 'de Gist'

In 1869 richtte de jonge industrieel Jacques van Marken de Nederlandsche Gist- en Spiritusfabriek op. Het is het eerste van een serie bedrijven die hij in Delft zou stichten. Het bedrijf vervaardigde gist voor broodbakkerijen en brandspiritus. Van Marken was in 1867 afgestudeerd als wat we tegenwoordig 'processtechnoloog' zouden noemen. Vervolgens was hij naar Wenen getrokken om goede bakkersgist te leren maken. Met zijn eigen 'Koningsgist' ging hij niet alleen in Nederland scoren, maar het werd al snel ook een exportproduct. Bijna anderhalve eeuw lang was 'de Gist' niet alleen een van de grootste, maar ook het best ruikbare bedrijf van Delft!

In 1967 fuseerde 'de Gist' op tot Gist-Brocades, en in 1998 ging dat bedrijf op in de chemiereus en multinational DSM. Sindsdien is het 'DSM Gist' en verhuisde de penicillineproductie naar China en India. DSM Gist anno nu is vooral een innovatief chemisch onderzoeksbedrijf.

Hier, aan de Wateringseweg 1, zie je het oude hoofdkantoor van 'De Nederlandsche Gist- en Spiritusfabriek'. Het gebouw is van 1906 en een Rijksmonument. Het heeft tegenwoordig geen duidelijke functie meer; op Open Monumentendagen is het te bezoeken en laten de fraaie patronen van geglazuurde steen en het glas-in-lood zich bewonderen. Verder zijn er latere kunstwerken aangebracht die hoofdmomenten uit de bedrijfsgeschiedenis vereeuwigen.

D: Het Kalverbos: sneue kalveren en twijfelachtig bos

Over de oorsprong van de naam 'Kalverbos' valt het volgende te vertellen:

Aan het begin van de tachtigjarige oorlog werd ook Delft belegerd door Alva en zijn troepen. Toen op een nacht de belegerden opeens gerucht hoorden en daaruit concludeerden dat de vijand attaqueerde, schroomden zij niet en deden een heldhaftige uitval, hevig schietend. Toen de nacht week en het slagveld kon worden overzien, bleek een koppel kalveren de oorzaak van het lawaai te zijn geweest; één van de dieren was gesneuveld door een Delftse kogel. (M.P. Mostert, Reformatorisch Dagblad, 12 juli 1990)

Zo'n twee eeuwen na deze gebeurtenis, van 1828 tot 1874, heeft het Kalverbos gefunctioneerd als gemeentelijke begraafplaats. Van die periode zijn nog vier grafstenen terug te vinden. De meest opvallende is het grafmonument van Karl Wilhelm Naundorff, die ooit onze koning Willem II om z'n vingers wond met het verhaal dat hij de Franse troonpretendent (Bourbon) zou zijn - kortom 'een collega'.

De tram rijdt over de Vrijenbanselaan; door de aanleg van die laan in 1930 is het Kalverbos afgesneden geraakt van het park aan de Nieuwe Plantage. Er resteert sindsdien een mini-groengebiedje aan de rand van de binnenstad; 'bos' is in ieder geval wel een erg weidse benaming.

Je kan aanleggen bij koffiehuis Het Kalf in het Kalverbos - wellicht extra spannend omdat hier in de vroege dinsdagochtend van 7 augustus 2018 Karel Pronk ('de Haagse Holleeder') werd omgelegd!

De oude grijze dienstwoning achter het koffiehuis was lang geleden de politiepost van de voormalige gemeente Vrijenban (opgeheven in 1921).

E: Het voormalige Hotel Wilhelmina en het -monument

Waar nu tegen de ringweg een onopvallend appartementengebouw staat, heeft van 1902 tot 1977 Hotel Wilhelmina gestaan, een groot en chique hotel. Het werd het 'Delftse Hilton' genoemd. Geleidelijk kwam de klad er in, en tenslotte werd het in 1977 gesloopt.

Vlak naast het oude hotel, aan de Nieuwe Plantage, is in 1938 een bakstenen zuil geplaatst met daarop een natuurstenen reliëfportret van de toenmalige koningin Wilhelmina; het is opgericht ter ere van haar veertigjarig ambtsjubileum.

F: De Westvest en Molen De Roos

De Westvest is vooral bekend als 'vest', stadsgracht of singel; hier de omsluiting van de oude binnenstad aan de westelijke kant. Sinds 1924, toen de tramlijn geëlektrificeerd werd, rijdt de tram hier over de Westvest/Phoenixstraat.

Aan de Westvest zie je de karakteristieke molen De Roos, een stellingmolen uit 1679. Het is de enige nog overgebleven molen van de vijftien die er ooit op de stadswallen van Delft hebben gestaan. De molen doet dienst als korenmolen en draait geregeld.

In verband met de aanleg van de spoortunnel werd de molen in 2009 voor de periode van de tunnelbouw overgedragen aan ProRail. Vervolgens werd de fundering van de molen versterkt door een gewapend betonnen plaat onder de molen aan te brengen. Deze plaat werd gedragen door 45 stalen palen. Op 4 juli 2012 werd de molen - heel voorzichtig! - een meter omhoog getild op deze stalen palen om zo de tunnelbouw mogelijk te maken. Hierna werd de grond onder de betonnen plaat verwijderd en de draagconstructie van de spoortunnel (in feite het dak van de tunnel) aangebracht. Op 12 december 2012 werd de molen weer neergelaten en sindsdien staat hij op het dak van de tunnel. Op YouTube staat een filmpje dat laat zien hoe een en ander in z'n werk ging.

Ten tijde van de spoortunnelbouw is de loop van de trambaan ook een aantal keren verlegd om dat mogelijk te maken.

G: De Oude Delft

In 1246 gaf de Graaf van Holland een aantal privileges waardoor de stad Delft kon ontstaan. Delft is begonnen - hoe kan het ook anders! - aan de Oude Delft. In een akte uit 1268 wordt de 'Oude Delf' voor het eerst genoemd. De aanduiding 'Delft' is afgeleid van 'delf': een kanaal dat gedolven werd - hier om de Schie ten zuiden van de latere stad te verbinden met de Vliet ten noorden. Later gaat dit geheel het Schie-Vliet-Kanaal heten en in de negentiende eeuw wordt de oorspronkelijke 'delf' verlegd naar buiten de binnenstad. Maar de Oude Delft is nog steeds de oudste en mooiste gracht van Delft. Je komt er de Oude Kerk (de 'Oude Jan'), het Huytershuis (het oude hoofdgebouw van het Hoogheemraadschap Delfland), en vele andere karakteristieke panden tegen. De stoomtram uit Den Haag liep tot 1924 over de Oude Delft door de binnenstad, tot het toenmalige eindpunt aan de Rotterdammer Poort. Met het groeien van de economie en de bevolking werd het allemaal te druk en te vol. Dus toen het tramspoor geëlektrificeerd werd en een bovenleiding nodig kreeg, was dat een goede aanleiding om de tramlijn naar de rand van de binnenstad te verplaatsen. Hoewel ondernemers uit de Delftse binnenstad er nog voor gepleit hadden om dan maar de Oude Delft te dempen (!) voor wat extra ruimte voor de tram, werd toch besloten om tramlijn 1 naar de Westvest te verleggen.

H: De Rotterdammer Poort

Aan de overkant is nog een kleine plaque, maar van de Rotterdammer Poort zelf die hier ooit was, is niets meer te zien. Op het schilderij 'Zicht op Delft' van Johannes Vermeer (1632-1675) zie je hem nog wél: de Rotterdammer Poort was één van de acht stadspoorten die aan het eind van de middeleeuwen gebouwd waren om de stad te beschermen en het in- en uitgaande verkeer te controleren. Wie 'binnen de poorten' woonde, was 'poorter': volwaardig burger van de stad, inclusief belastingplicht.

Rond 1835 werd de Rotterdammer Poort afgebroken, omdat de stad zich moest kunnen uitbreiden. Wél bleef hier nog lang de Rotterdammerpoortbrug liggen. Tot 1982 was hier, aan de Zuidwal, ook het eindpunt van Lijn 1. Er was geen keerlus, dus de wagenvoerder haalde hier het stuur uit de stuurkolom, liep naar de andere kant van de tram, en plaatste het stuur daar op z'n plaats, zodat de tram ook weer 'terug' kon rijden.

In 1978 werd ook de uit 1892 stammende brug gesloopt omdat de Sint Sebastiaansbrug even verderop voldoende capaciteit had om het verkeer te laten doorstromen. De eens zo hectische Rotterdamseweg, zeker in het deel nabij de Schie, veranderde daardoor in een rustige straat in een mooie buitenwijk.

I: 'Nieuw Delft', het voormalige NS-station

Van 1965 tot eind februari 2015 heeft het treinspoor van Rotterdam naar Den Haag verhoogd op pylonen door het centrum van Delft gelopen. Dit viaduct zorgde voor veel geluidsoverlast, en visueel voor een tweedeling in de stad: een lelijk gezicht. Delft was dan ook erg blij toen het Rijk eindelijk de middelen vond om een spoortunnel onder de grond te brengen, en het hele bovengebied te (her)ontwikkelen. Die werkzaamheden zijn nu zo'n tien jaar gaande. 'Klaar' is het nog niet, maar er is een 'nieuw Delft' ontstaan, waarvan de invulling en verdere contouren nu goed te zien zijn (zie ook: www.nieuwdelft.nl).

Het nieuwe station is in 2015 geopend en is ontworpen door het Delftse architectenbureau Mecanoo. Het heeft een bijzonder plafond in blauw en wit reliëf, gebaseerd op een historische plattegrond van Delft van rond 1876.

Tot 1994 was voor het oude NS-station (nu Italiaans restaurant Pavarotti) het begin- en eindpunt van tram 1. In dat jaar is de tramlijn verlengd naar Delft-Zuid. En met de komst van het nieuwe NS-station in 2015 is de tramlijn oostelijk naast het station gaan lopen.

J: De doortrekking van de tramlijn

Het doortrekken van de tramlijn van het station in het centrum van de stad naar 'de nieuwe wijken' heeft lang op zich laten wachten; er is zelfs over gedacht om de tram helemaal naar Schiedam door te trekken. Toen daar uiteindelijk een beslissing over werd genomen, waren de wijken Voorhof en Buitenhof al lang klaar, en de Tanthof verregaand ontwikkeld. Bij de doortrekking zijn een groot aantal opties bekeken qua route en eindpunt. In het tweede, zuidelijke, deel van deze wandelroute langs lijn 1 kom je langs een aantal van die opties.

Omdat eind jaren zestig dus al bij de aanleg van de nieuwbouwwijken Voorhof en Buitenhof rekening werd gehouden met een aan te leggen tramlijn, zijn de Martinus Nijhofflaan en de Buitenhofdreef aangelegd met een opvallend brede middenberm. En dat geldt ook voor de parallel lopende Voorhofdreef, waar de tramlijn uiteindelijk [niet] is komen te liggen! Omdat ook niet duidelijk was op welke termijn met de aanleg van het tramtracé zou worden begonnen, werden destijds enkele rijen boompjes geplant. Toen begin jaren negentig besloten werd dat de trambaan in het midden over de Buitenhofdreef zou worden aangelegd, moest één rij (inmiddels flink uit de kluit gewassen) bomen daarvoor wijken.

Deze stadswandeling maakt deel uit van de serie 'Tien keer Delft; urban walking op z'n best!' van wandelauteurs Cock Hazeu en Peter Kuiper. In 2019 verscheen bij uitgeverij Gegarandeerd Onregelmatig al 'Wandelen in Delfland', met wandelingen in het ommeland van Delft. Ze hebben nog twee wandelgidsen uitgegeven bij Uitgeverij Gegarandeerd Onregelmatig: 'Wandelen in Rijnland' en 'Wandelen in Schieland en de Krimpenerwaard'.

The advertisement features a background of various colorful walking maps. On the left, there is a small inset showing three overlapping maps. A large white number '4' is positioned in the center-left. To the right of the number, the text 'Neem een abonnement!' is written in red, followed by 'Meer dan 1500 wandelkaarten' in blue. On the far right, a red rounded rectangle contains the text 'voor slechts € 13,50' in white.

4 **Neem een abonnement!**
Meer dan 1500 wandelkaarten

voor slechts
€ 13,50